

ОӘЖ 72452

ЗАМАНАУИ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ДИЗАЙНДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗІ

Алдажарова Мөлдір Нариманқызы

Moldir muzstar@mail.ru

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университетінің
«Сәулет-құрылыс» факультетінің магистранты, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
Ғылыми жетекші – Т. К. Самуратова

Дизайн қазір эволюция мен уақыт ағымының белсенді көзі болып табылады. Ол әлеуметтік-техникалық жүйелер прогресінің ең жоғары деңгейіне ие қоғамдық өмірдегі әлеуметтік-экономикалық, саяси, мәдени жағдайдың ерекшеліктерін көрсетеді. Дизайн мәселелері туралы идея әртүрлі факторлардың көмегімен және олардың материалдық және рухани жағынан оң және теріс әсерлері арқылы дамиды. Сондықтан дизайнның өзі қазір бізге прогрестің қайнар көздерінің бірі ретінде көрінеді және деконструктивті құрал ретінде қызмет ете алады, яғни деструктивті әсер етеді деп айта аламыз. Дизайн - бұл өнеркәсіптегі технологиялар, бұл көркем мұра және материалдық мәдениет, бір сөзбен айтқанда, бұл әлемде болып жатқан барлық өзгерістердің айналы проекциясы. Адам жасаған барлық өзгерістер дизайнға байланысты болады. Дизайн тек машиналарды, жиһаздарды және үй заттарын жобалауда ғана емес, сонымен қатар денсаулық сақтау жүйелері мен заңнаманы дамытуда да бар. Дизайн теориясында тұтынушының әлеуметтік моделін алғаш рет XX ғасырдың басында Вгауп және Ульм дизайн мектебінің мамандары қарастырды. Орташа қарапайым тұтынушының жалпыланған бейнесіне арналған дизайн жасалды. Дизайн процесінде басты назар өндірістен тұтынушының жеке басына, өнімнің тұтынушылық сапасына аударылды [1]. Дизайн тарихы бойынша ресейлік оқулықтардың алғашқыларының авторы С. М. Михайлов «Дизайн - бұл дизайн және көркемдік қызметтің ең жас түрлерінің бірі. Оның тарихы өнеркәсіптік революцияның көптеген Еуропалық елдерінде треумфалды шеруден кейін жаппай өнеркәсіптік өнімдердің көркемдік формасының жаңа саласының пайда болуы мен дамуы үшін барлық қажетті жағдайлар жасалған кезде XIX-XX ғасырдың басында басталады. Дизайн пионерлері сәулетшілер мен өнеркәсіптік өндіріске келген суретшілер болды. Олар ерекше және жаңашылдығымен тартымды, жаңа және бейтаныс дүниемен айналысудан қорықпады», - дейді [2]. Лаврентьев өзінің "Дизайн тарихында" былай

деп жазады : дизайнның тәуелсіз қызмет ретінде пайда болуы жаппай өндірістің, технологияның, қолданбалы ғылымның дамуымен байланысты болды. Әйгілі итальяндық дизайнер Джо Понти “Домус” журналының редакторы дизайнды кәсіби көркемдік мүмкіндіктер тұрғысынан қарастырады және оның міндеті-өркениетіміздің шынайы сипатын ашатын жаңа және әдемі формалар, заттар әлемін құру деп бағалады.

Уебстер ағылшын тілінің түсіндірме сөздігінде “дизайн” сөзі етістік ретінде де, зат есім ретінде де түсіндіріледі. Бірінші жағдайда, бұл дегеніміз: көрсету, жоспарлау, құру, жобалау, жоспарлау, белгілі бір мақсатпен бірдеңе жасауға ниет білдіру болса, екіншіден, мақсат-мақсатты жоспарлау, ақыл-ой жобасы, іс-қимыл схемасы, алдын-ала эскиз, компан, көркем шығармадағы элементтердің орналасуы, сәндік мотив, эстетикалық қасиеттерді ескере отырып, өнеркәсіптік өнімдердің формаларын жасау саласы деген мағына береді.

“Дизайн” сөзінің ағылшын тілінен орыс тіліне тура аудармасы “жоспар”, “сурет”, “сурет” деген ұғымды білдіреді екен. Дизайнер - жоспарлауды, сурет салуды білетін адам. Сонымен қатар, ағылшын тілінен аударғанда “дизайнер” - “айлакер адам” деген де мағыналары бар.

Реформация кезіндегі ағылшын тіліндегі библияда “аспан құдайы жерді басында жаратқан” деген сөзде “Жаратқан” сөзі “дизайн” деп белгіленген. Яғни әлемді “түзеткен” Жаратушы болды.

Қазіргі ағылшын тіліндегі әдебиеттерде “дизайн” сөзі стильді де, жобаны да, дизайнды да, дизайнды да кәсіби қызмет ретінде түсінуге болады, қолданыстағы наравна сәулеті немесе инженерлік дизайны бар, оны “инженерлік дизайн” деп атайды. Оның атауында “дизайн” сөзі бар алғашқы журнал - “Journal of Design” -Англияда 1849-да пайда болды. Алғашқы нөмірлерден обнге алғы сөзінде журнал редакторы Ричард Редграв: “Дизайн екі жақты сипатқа ие. Бірінші кезекте - жасалған заттың мақсатына қатаң сәйкестік. Екіншісінде - бұл пайдалы құрылымды безендіру немесе ою. Көптеген адамдар үшін “дизайн” сөзі көбінесе екінші, тәуелсіз ою-өрнекпен, екі жақтың бірлігіне қарағанда пайдалы функцияға қарама-қайшы келеді” [3]. Л. Тұрғанбаеваның еңбектерінің бірінде өнертанушы Гербер Рид 1934 жылы жарық көрген “Өнер және өнеркәсіп” деп аталатын дизайн туралы алғашқы маңызды жұмыстың авторы дизайнды өнердің ең жоғары формасы ретінде қарастырады.

Дизайн – бұл шығармашылық іс. Бұл деген өнеркәсіптік саланы көркемдік-техникалық жағынан жетілдіру, адам қызметінің түрлі салалары – техника, инженерия, өнер, архитектура, әлеуметтану, экономика, тағы басқаларының жетістіктерін өзіне үйлестіре отырып, мінсіз, эстетикалық жоғары сапалы туындылар, бұйымдар мен тың идеяларды ойлап табуға бағытталған ерекше мамандық. Айналамызды қоршаған заттар мен қолданыстағы бұйымдардың құрылымдық сапасын анықтап, олардың қасиеті мен сырт келбетінің әсемділігін айқындап, әрі функционалдылығын, сонымен қатар арадағы заттармен үйлесімділігін орнатып және осының бәрін адамның эстетикалық қажеттіліктерін қанағаттандырумен қоса біздің стилдік көркем талғамдарымызды ашу үшін арналған сала [4].

Дизайн терминін анықтаған кезде, қазіргі заманғы танымал отандық дизайнерлердің бірі Г.Б. Минервин қоғамдық орта дизайнының өзіне тән ұмтылысы “жеке заттарды емес, айналадағы заттық - кеңістіктік ортаны өзгертетін және үйлестіретін және сол арқылы алдыңғы қатарлы адамзат мәдениетін дамытуға өз үлесін қосатын тұтас формадағы кешендерді жобалауға деген ұмтылыс” деп санайды [5].

Дизайн – ептілік, сезгіштік, әсерлік, өнертапқыштық, талғампаздық, жаңашылдық, құрамдастыру сияқты жан-жақты функцияларды қамтып, оларды жетілдіруді қажет ететін сала. Бұл сала тек қана ішкі табиғи талғамды ғана бағдарламай, аса бір ұқыптылықты, ерекшелікті, үйлесімділік пен жарасымдылықты, шеберлікті, талап етіп, әрі дизайн қамтитын салалардың өз ерекшеліктерін ескере отырып, оның ары қарай қолданыстағы тиімділігін алдын ала байқап отыруға жетелейді. Дизайнның біздің қоғамда дамуы, әр адамның ішкі дүниесінің сұлулығын ашып, халық арасында жақсыға деген талпынысты оятуға әкеледі.

Адам рухани жағынан бір саты жоғарылай түседі. Қарапайым заттардың өзі жарасымдылығын тауып дами түседі. Бұл адамға өмірге жаңа көзқараспен қарауға көмектеседі. Дизайн – бұл өнер мен қолөнердің өзара байланыс табуының нәтижесінде шығатын ерекше дүние. Бұл ыңғайлылық, ерекшелік, көркемділіктің үйлескен бағыттарының қыры. Бұл ғұмыры жас сала болғанымен де, болашағы зор, бастамасы үлкен мамандықтың түрі. Бұл адамзатты ізденіске, көркемділікке, талғампаздыққа, өнерді бағалауға, эргономиканың қажеттіліктерін сезінуге, сапалының айырмашылығын тануға, эстетикаға үйрететін бағыттардың бірі. Адамның айналасын көркейтуден қорықпауға, қарапайым нәрсені керемет туындыға айналдыруға, шығармашылық ой-өрісті өсіруге арналған көпті қамтитын үлкен сала. Осы дизайн термині негізделіп, дамығаннан бері талай бағыттар пайда болды. Еуропа мен Америкада ХІХ ғасырдың аяқ шенінде индустриалды өндірістің белең алуы нәтижесінде жаңа мамандықтың туындауына сұраныс туды. Бұл жерде ең алдымен суретшілер мен қолөнершілердің біріккен күштері дизайнның жеке сала болып бөлінуінің бастамашылары болды. Олардың бастамалары, қосқан үлкен үлестері арқасында дизайн, тенденция, стиль дегенде біздің ойымызға Италия, Франция, Германия, Англия, Америка сияқты ірі мемлекеттер келеді. Әрине, дизайн термині де, саласы да осы елдерден бастау алып, дамып, бізге дейін жеке мамандықтың түрі болып келді. Осындай жетістіктерінің арқасында қазіргі таңда біз талай дизайнның түрлерін танып біліп, қолданыста көріп жүрміз. Бірақ, бұл жерде менің айтқым келетін мәселем, біз дизайн тек Еуропадан ғана енген деген көзқарасымызда. Біз осындай шешімдеріміздің арқасында қолымызда бар байлықты құрметтей, толығымен сезіне алмай жатырмыз. Біздің елімізде тың идеялар мен жаңашылдықтардың мың түрі сақтаулы, тек біз оларды таза қалпынан алып, жетілдіре алмай жатқанымызда. Егеменді елде жүріп өз мәдениетімізді, салтымызды, өнерімізді толығымен дәріптей алмай жатырмыз. Әрине, Еуропа бізге дизайн термині мен оның қайдан көрініс табатындығын айшықтап берді, бірақ олардың өздері соған дейін бар болған өнерлерінің арқасында ашып отыр. Ойлап қарасақ, әсемділікті сезінуді, эргономиканы қолдануды, тұрмыстағы заттардың ерекшеліктерін зерттеуді, оны қолдануды біздің ата-бабаларымыз да білген.

Ал қазіргі таңда халқымыздың арасында көзі ашық, оқығандардың қатары көбейгенімен, сол ата-баба дәстүрін, мәдениетін жетік білмей, тарихын танымай жатқандар табылуда. Осындай салғырттықтың жемісін қазіргі таңда ақырындап жеп отырған түріміз бар. Бүкіл түркі халқы, соның ішінде асылын тамырынан білген қазақ халқының ғасырлар бойы жиып, ұстап келген өнерін осы уақытта кейінгі ұрпақ шет-шетке таратып жатқандай көрінеміз. Осының үлгісі ретінде біздің дүниемізге тән қымызымыз бен қазымыз, көкпарымыз бен асығымыз, киізүйлеріміз бен ішкі жабдықтарының бізден бөлек басқа да мемлекеттерде зерттеліп, өндіріліп, иемденуінде. Ары бара, біліп жүріп қастерлемейтін басқа да дәстүріміз бен мәдениетімізді құрайтын қолөнер түрлерінің шетелден әкелуін әдетке айналдырып, тіпті оның қазақтыкі екендігін танымай қалатындығымыз үрей тудырады.

Өнер деген әр қырынан алғанның өзінде сан алуан сарқылмас күші бар дүние ғой. Ал, Қазақтың өнері сан жылдық тарихы бар үлкен шежіре. Егер қолөнер түрін алатын болсақ, елімізден бағзыдан қалған қазағымызға ғана тән ою-өрнек түрлері, киім үлгілері, кілем, алаша, текемет, сырмақ, киіз, тері бұйымдары, өмірдегі түрлі қызықтарға сай киілетін әшекей бұйымдары, шаруышылық қолданыстағы бұйымдар мен ыдыс түрлері, қару-жарақ, сауыт-саймандары, тіпті шаш қою үлгілері, бұның барлығы қазақи стилдің негізі, бастамасы болатын қолөнер түрлері, тек қана қазаққа тән жеке дара дизайнның қалыптасуына, бір көргеннен біз екенімізді басып айтуға болатын, біздің дизайнның негізін қалайтын өнер түрлері ғой. Менің ойымша, бұл жерде Қазақстанда дизайнның бастапқы негіздерін дамытуды мектеп жасынан да қолға алу артық етпейді деген ой туындайды.

Дизайн сөзінің астында қазақ өнерін айтқым келеді. Мектептегі еңбек пен сурет сабақтарын қалыптасқан үлгіде оқытпай, баланың ой өрісін мәдениетіне жақындатып оқыту үшін, осы күнге дейін жеткен тайпа, руларымыздың өнер туындыларының ерекшеліктерін балаларды мұражайларға, тарихи жерлерді көрсетуге апарып отырудан бастауға болады деп

есептеймін. Осы арқылы қазақтың ата салтын дәріптеп, баланың өнерге деген қырларын ашып, халқының бай мәдениетіне деген сүйіспеншілігін оята оқыту керек деген ойдамын. Мектеп бағдарламасындағы бейнелеу, еңбек пәндерін қарапайым түрде оқытып қоймай, адам бойына тән талғампаздықты, өнертапқыштықты дәріптейтін дизайнның негіздерін де байланыстыра оқыту қажет деймін, бұл баланың жастайынан жай ғана өнерден хабардар етіп қана қоймай, шығармашылық талғамын ашып, оны көркемөнер, қолөнерді жаңа сатыдан танып білуіне, рухани байлығының дамуына үлкен үлес қосушы еді және те адамды өнерге баулу, оны жан-жақты болуына көмектеседі, әрі ізденіске, ғылымға деген мүкіншіліктерін оятады. Өнерді білу әрқашан артық етпейді емес пе. Біз әрдайым бір орында тоқтап қалмай, Елбасымыз Нұрсұлтан Әбішұлы ашып берген мүкіншіліктерді қолдана отырып, басқа мәдениеттерден үлгі алып, өз өнерімізді тың жолға қоюымыз қажет.

Дизайн - жас көркем-өнеркәсіптік қызметтің, кәсіптің түрі ретінде оған шамамен жүз жыл. Десе де, бұл қазірдің өзінде болашақты ретроспективті түсінуге және болжауға себеп. Егер психолог Герман Эббингаузша айтатын болсақ, онда мынаны айтуға болады: - дизайн қысқа тарихы бар, бірақ ұзақ өткен. Уақыттың тереңдігінен әлемнің суреті мәдениет кезеңдеріне сәйкес салынған және олардың әрқайсысы ойлау құрылымының көрінбейтін желісі, мәдени дамуға жол ашады жалпылау мен абстракция үшін үлкен мүкіндіктер жолындағы кеңістіктер. Қазіргі көрініс белгілі бір гало мен ерекше эмоционалды түс береді.

Қорытындылай келе, қазіргі таңда біз – дизайнерлер қазағымыздың қолөнер шеберлерімен бірігіп, ескіше өнер түрлерімізді жаңғыртып, бояу шығарудан, тоқыма жасаудан, киім тігуден өз технологияларымызды ойлап тауып, заманауи талапқа сай келтіріп, бәріне қолжетімді, әркімнің талғамына сай табылатын, бір көргеннен бұл қазақи этностиль дейтіндей, әр салада: дизайнда, сәулетте, модада, басқа да өнер түрлерінде көрініс табатын, Қазақстандық брендтерді, фирмалық стилдерімізді, өз тенденцияларымызды белгілейтіндей әлем тарихында өз қолтаңбамызды қалдыратындай жетістіктерді қажетке айналдыруымыз керек. Әрине ол үшін көп ізденіп, бір-біріміздің күшімізді біріктіріп, шетелдік үлгілерді, жетістіктерді есепке алып, олардың тұру жолын дамуымызға қолданып, өз жақсымызды асыруымыз қажет. Әлемдік деңгейдегі жетістіктерге жету үшін қарқыннан бұрын, жаңашылдықтан қорықпауымыз қажет, жаңа бастамаларға оң көзбен қарап, мәдениетімізден бет бұрмауымыз қажет. Әрқайсысымыз өмірлік сапамызды, қажеттіліктерімізді жоғарылатуымыз қажет, ол үшін әр адам еліміздің болашағы үшін өз үлесін қосу қажет деп ойлаймын.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Глазычев В. Л. Город без границ. г., Санкт-Петербург, 2011- 397 б.
 2. Михайлов С.М. История дизайна: учебник для вузов. Т.1.М.,Союз дизайнеров России, 2000.- 5 б.
 3. Лаврентьев А.Н. История дизайна: учеб.пособие. М:Гардарики,2006, 6-12 б.
 4. Современная архитектура - №3 француз. Ауд. "l'architecture d'aujourd'hui"
- Минервин Г.Б., Шимко В.Т. Иллюстрированный словарь – справочник